

Magija u Apulejevom Zlatnom magarcu

Maričić, Anastazija

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:150895>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-27**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Anastazija Maričić

**MAGIJA U APULEJEVOM ZLATNOM
MAGARCU**

Završni rad

Mentor: doc.dr.sc. Maja Matasović

Zagreb, rujan 2020.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA HRVATSKI LATINITET

ANASTAZIJA MARIČIĆ

**MAGIJA U APULEJEVOM ZLATNOM
MAGARCU**

ZAVRŠNI RAD

Mentor: doc.dr.sc. Maja Matasović

Zagreb, 2020.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Apulejev životopis	2
2.1. Apulejeva djela	3
3. Magija u Apulejevom Zlatnom magarcu	5
4. Magijski motivi Lucijevog svijeta	11
4.1. Predmeti potrebni za magiju	11
4.2. Magijski zazivi	13
4.3. Nazivi čarobnica	16
4.4. Motivi za čaranje	17
5. Zaključak	18
6. Literatura	19
Sažetak rada	

1.Uvod

Ovaj završni rad obrađuje temu magije u doba Rimskom Carstva prikazanu kroz djela Apuleja, s posebnim naglaskom na njegovom djelu Zlatni magarac.

Apulejevo odrastanje i školovanje, kojega ću se dotaknuti u prvom poglavlju ovoga rada, a za koje nam je sada važno naglasiti da je bilo pod utjecajem različitih kultura i različitih religija, odigralo je ključnu ulogu u formiranju njegove stvaralačke inspiracije te ćemo vidjeti kakvi i koji motivi se provlače kroz njegova djela, a poseban naglasak ćemo staviti na učestalost motiva magije i čarobnjaštva.

Upravo zbog važnosti magije u njegovom opusu, u središnji dio rada stavljen je motiv magije gdje ću pokušati izdvojiti čim više magijskih motiva, magijskih zaziva, običaja te magijske motivacije kako bismo dobili sliku rimskoga društva koja kroz Apuleja progovara o odnosu starih Rimljana prema magiji.

Apulejev opus, s naglaskom na romanu Zlatni magarac, vrsno je dočarao magiju staroga doba, ali je Zlatni magarac važan i zbog činjenice da je do danas ostao jedini roman rimske književnosti koji je sačuvan upotpunosti.

2. Apulejev životopis

Apulej, punim imenom Lucije Apulej (*Lucius Apuleius*), pisac je iz grada Madaure u Numidiji, grada koji se nalazi na području današnjeg Alžira. Rođen je 124. godine dok mu godina smrti nije poznata, iako se nagađa da je umro nakon 170. godine.

Apulej je odrastao u imućnoj obitelji u kojoj je njegov otac, *pater familias*, obnašao sve upravne službe u rodnome im gradu što je dalo Apuleju mogućnost obrazovati se u Kartagi, Ateni čak i u samome Rimu.¹ U Kartagi je učio retoriku, filozofiju u Ateni te odvjetništvo u Rimu, a nakon Rima vraća se nazad u Afriku. Držao je uspješna predavanja po Istoku u nekoliko navrata.² Osim djelovanja na Istoku, u Kartagi je radio kao govornik.³ Bio je vrsni poznavatelj grčkog i latinskog jezika te je za vrijeme svoga obrazovanja bio izložen tajnim religijskim učenjima putem kojih je naučio sve o čarobnjaštvu. U svojim tridesetima Apulej se ženi majkom prijatelja Pontijana, Pudentilom iz Eje. Zbog samoga braka 158. ušao je u sudski spor s njezinom rodbinom koja ga je optužila da ih je čarobnjaštvom lišio nasljedstva. Oslobodio se optužbe sjajnim govorom *Apologia sive De magia* („Obrambenim govorom“).⁴

Apulej je pisac srebrnog vijeka rimske književnosti, još poznatog pod nazivom „stoljeće propadanja.“ To je doba koje je trajalo od 14.g. n.e. pa sve do 117.g. n.e. kada Hadrijan postaje carem. Iako ima naziv „stoljeće propadanja“, ono označava propast carstva, ali ne i latinske književnosti. Rimska književnost traje sve do pada Zapadnog Rimskog Carstva – 476.g., dok latinska književnost još uvijek traje⁵. Pripadao je, uz retoričara Marka Kornelija Frontona (90. – 169.g.), struji tipičnoj za to vrijeme – *elocutio novella* koju je karakterizirala uporaba arhaizama⁶, retorike te vulgarnog latinskog (*sermo vulgaris*).⁷ Bio je vrhunski predstavnik svoga vremena, uspješan i nostalgican za klasičnom prošlošću te zaljubljen u umjetnost scenskog nastupa.

¹ Milan BUDIMIR i Miron FLAŠAR, *Pregled rimske književnosti — De auctoribus Romanis* (preuzeto s <https://www.scribd.com/doc/298982059/Budimir-Fla%C5%A1ar-Pregled-rimske-knji%C5%BEevnosti-Deauctoribus-Romanis>, zadnji pristup 20.08.2020.), 515.

²V. Vratović (2008.), *Rimska književnost*, 283., Zagreb:Biakova

³„Apulej, Lucije“, *Hrvatska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pribavljeno s adrese <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=3462> (posjet 15.7.2020.)

⁴M. BUDIMIR i M. FLAŠAR, n.dj., 517.

⁵M. BUDIMIR i M. FLAŠAR, n.dj., 51.

⁶M. BUDIMIR i M. FLAŠAR, n.dj., 513.

⁷M. BUDIMIR i M. FLAŠAR, n.dj., 596.

O samome Apuleju suvremenici malo pišu, a najviše o njemu saznajemo upravo iz navedenog govora te *Floride* („Zbirka cvijeća“). Apulej je danas najpoznatiji po svojem romanu *Asinus aureus* („Zlatni magarac“) tj. *Metamorphoseon libri XI.* („Pretvorbe“) - oba su naslova bila aktualna u antici.

2.1. Apulejeva djela

Apulej je iza sebe ostavio djela raznovrsne tematike. Do danas je ostalo sačuvano samo šest njegovih djela, a sva su napisana na latinskom jeziku. No ono po kojemu je najpoznatiji jest roman „Zlatni magarac“, *Asinus aureus* koji je ujedno jedini u potpunosti sačuvani roman rimske književnosti. Romanu je ime *Asinus aureus* dao sv. Augustin u djelu *De civitate Dei* u 4. Stoljeću⁸ dok ga je sam Apulej nazivao *Metamorphoseon libri XI.* („Pretvorbe“). Roman se sastoji od jedanaest knjiga, a sam nastanak romana datira se oko 160. godine n.e.

Florida („Zbirka cvijeća“) je djelo u kojem se nalaze 23 govora/ulomka iz Apulejevih govora i deklamacija. Ovom zbirkom može se uvidjeti da je Apulej baratao retorskim vještinama. U djelima *Florida* i *Apologiji* Apuleja vidimo kao čovjeka koji voli govoriti o sebi, ali to ne čini jednostavno iznoseći autobiografske detalje. Gotovo svaka njegova riječ je osmišljena za predstavljanje njega samoga svojim slušateljima, odnosno njegovim čitateljima u slučaju *Apologije*, u posebnom svjetlu.⁹

Djelo *Apologia sive De magia* („Obrambeni govor“) je služilo, kako mu samo ime govori, kao obrambeni govor protiv optužbi za čarobnjaštvo. Djelo je jedini sačuvani sudski govor iz carskog razdoblja. U apologiji Apulej koristi argumente od fizionomije čovjeka do mijenjanja postojeće slike filozofa u korist svojega učenja. Apulejevi su tužiocima imali na umu velike tradicionalne razlike, očito tvrdeći da Apulej kao sofist *ipso facto* nije bio filozof. On odbacuje suvremenu sliku filozofa i odbacuje optužbe za licemjerje. Govorom se uspješno riješio optužbi, no nikada nije negirao da nije čarobnjak (što svojim djelom „Zlatni magarac“ i potvrđuje).¹⁰

Osim navedenih djela, ostala su mu sačuvana i tri filozofska spisa.

⁸M. BUDIMIR i M. FLAŠAR, n.dj., 518.

⁹M. BUDIMIR i M. FLAŠAR, n.dj., 517.

¹⁰M. BUDIMIR i M. FLAŠAR, n.dj., 517.

U spisu *De deo Socratis* („O Sokratovu bogu“) prikazuje se Platonov nauk o stupnjevima božanskog. Ovdje Apulej pokušava dokazati da između ljudi i bogova stoje demoni kao posrednici, kao što to navodi i sam Sokrat.¹¹

Zatim se spis *De Platone et eius dogmate* („O Platonu i njegovu učenju“) sastoji se od dvije knjige, a govori o Platonovu životu i njegovom poučavanju o prirodi i etici.¹²

Posljednje filozofsko djelo *De mundo* („O svijetu“) nije njegovo izvorno djelo, nego je prerada istoimenog pseudoaristotelovskog spisa. U duhu zanimanja za Platona Apulej dobiva nadimak *Platonicus*.¹³

Apulejeva djela bila su uzor i inspiracija brojnim piscima kao što su Boccaccio, La Fontaine i Molière.¹⁴

¹¹M. BUDIMIR i M. FLAŠAR, n.dj., 517.

¹²M. BUDIMIR i M. FLAŠAR, n.dj., 517.

¹³M. BUDIMIR i M. FLAŠAR, n.dj., 517.

¹⁴M. BUDIMIR i M. FLAŠAR, n.dj., 528.

3. Magija u Apulejevom Zlatnom magarcu

Apulejev „Zlatni magarac“ prvi je kompletno sačuvan roman rimske književnosti. Prozni roman, poznat i pod naslovom „Metamorfoze“, pisan je u prvom licu, a priča ga glavni lik Lucije, grčki mladić koji potječe iz ugledne obitelji.

„Hymettos Attica et Isthmos Ephyrea et Taenaros Spartiatica, glebae felices aeternum libris felicioribus conditae, mea vetus prosapia est.“¹⁵

U 2.st.n.e. šire se utjecaji, osim tradicionalne religije, kultova Izide, Ozirisa, židovstva i kršćanstva,¹⁶ te znamo kako je sam Apulej bio sklon magiji (v. 2. poglavlje), no pitanje je li bio čarobnjak ili ne i dalje stoji neodgovoreno. Međutim, on je primjer kakve su ljudi tada imali spoznaje o tom svijetu-svijetu magije.

U drugoj knjizi romana pisac spominje Tesaliju, koja je tad bila na glasu zemlje pune magije. *“...reputansque me media Thessaliae loca tenere qua artis magicae nativa cantamina totius orbis consono orbe celebrentur.“¹⁷*

Međutim, osim spomena Tesalije, prvi 'susret' s magijom imamo odmah u priči Aristomena (I, 5), kojega Lucije sreće upravo na putu prema Tesaliji. Aristomen mu govori o svom susretu s prijateljem Sokratom. Tvrdi kako se za Sokrata brinula jedna starica, Meroja, vlasnica krčme, o kojoj su kružile priče da je čarobnica koja svoje ljubavnike pretvara u životinje.

„Amatorem suum, quod in aliam temerasset, unico verbo mutavit in feram castorem, quod ea bestia captivitatis metuens ab insequentibus se praecisione genitalium liberat, ut illi quoque simile [quod venerem habuit in aliam] proveniret. Cauponem quoque vicinum atque ob id aemulum deformavit in ranam, et nunc senex ille dolium innatans vini sui adventores pristinos in faece submissus officiosis roncis raucus appellat. Alium de foro, quod adversus eam locutus esset, in arietem deformavit, et nunc aries ille causas agit.“¹⁸

Kaznu Merojina bijesa osjetio je i Aristomen jedne noći. Nakon nekoliko čaša vina, Aristomen i Sokrat povlače se u svoje sobe te zaspu. Meroja je, povedena bijesom prema

¹⁵Apul. *Asinus aureus* I,1., tekst dostupan na stranici *The Latin library*, <https://www.thelatinlibrary.com/apuleius.html> (svi daljnji primjeri su iz istoga izvora; posjet 15.07.2020.)

¹⁶VRATOVIĆ, n.dj., 284.

¹⁷Apul. *Asinus aureus* II, 1.

¹⁸Apul. *Asinus aureus* I, 9.

svome ljubavniku-Sokratu odlučila obojicu kazniti. Tik što je zaspao, Aristomen se budi na snažan udarac u vrata—Meroja je ušla u njihovu sobu te vidi kako je ona od njega napravila kornjaču (v. opširnije o motivima čaranja u poglavlju 4.4.).

„*Tunc ego sensi naturalitus quosdam affectus in contrarium provenire. Nam ut lacrimae saepicule de gaudio prodeunt, ita et in illo nimio pavore risum nequivi continere de Aristomene testudo factus.*“¹⁹

Prema kraju romana (IX. knjiga, 17-31), Lucije doživljava svoju zadnju avanturu u kojoj magija ima glavnu ulogu. Apulej u ovoj priči čarobnicu naziva „*Saga (illa et divini potens)*“²⁰ – baš kako je nazvao i Meroju u prvoj knjizi romana (o nazivima v.4.3.). A Lucije u ovoj avanturi dobiva novog vlasnika koji traži rastavu od svoje žene, zbog prevare. Žena vođena bijesom i ljutnjom traži lokalnu čarobnicu te zahtijeva od nje da ili pomiri bračni par ili da pozove kakvu sablast na muža ili pak kakvog duha da ga muči. Upravo ova čarobnica opet ima nešto zajedničko s već spomenutom Merojom-obje čaraju iz ljubavnog bijesa. Čarobnica nije uspjela smiriti muževo srce i u njemu izazvati ljubav te zbog neuspjeha biva ljuta na duhove. *Saga*, potaknuta nagradom od muževe žene i ljutnjom, pošalje duha da ga upropasti. Uistinu, u mlin muža dolazi starica koja ga traži za razgovor na samo, u sobi. Zaključala ga je tamo i ubila. Muža su našli radnici mlina samog u prostoriji, a starici ni traga.

U drugoj knjizi pratimo dolazak Lucija u Tesaliju gdje susreće Milona te njegovu ženu Pamfilu, čarobnicu. Upravo njegova znatiželja je pokretač svih radnji u ovome romanu. Vođen željom i znatiželjom za upoznavanjem magije doveo se u veliki problem – pretvorio se u magarca.

Pamfila u romanu slovi kao „*Maga primi nominis et omnis carminis sepulcralis magistra creditur...*“²¹

Saznavši da se Pamfila pretvara u sovu, Lucije je to poželio vidjeti na svoje oči te uspijeva nagovoriti Fotidu, sluškinju Pamfile i Milona, da ga iduće noći povede u Pamfilinu 'radionicu' koja je bila puna svakojakih mirisa, različitih tekućina potrebnih za čaranja (kravlje mlijeko, medovina, krv i sl.); bilo je tu i nosova, prstiju i različitih komada mesa.

¹⁹ Apul. *Asinus aureus* I, 12.

²⁰ Apul. *Asinus aureus* IX, 29.

²¹ Apul. *Asinus aureus* II, 5.

„Priusque apparatu solito instruit feralem officinam, omne genus aromatis et ignorabiliter lamminis litteratis et infelicium navium durantibus damnis <repletam>, defletorum, sepultorum etiam, cadaverum expositis multis admodum membris; hic nares et digiti, illic carnosus clavi pendentium, alibi trucidatorum servatus cruor et extorta dentibus ferarum trunca calvaria.“²²

Fotida je bila jedina osoba koja je bila uz Pamfilu pri čaranju te je znala što joj je bilo potrebno kako bi Pamfilino čaranje bilo uspješno. Sve što je jednoj čarobnici tada bilo potrebno navest ću u poglavlju 4.1.

„Tunc decantatis spirantibus fibris libat vario latice, nunc rore fontano, nunc lacte vaccino, nunc melle montano, libat et mulsa. Sic illos capillos in mutuos nexu obditos atque nodatos cum multis odoribus dat vivis carbonibus adolendos. Tunc protinus inexpugnabili magicae disciplinae potestate et caeca numinum coactorum violentia illa corpora, quorum fumabant stridentes capilli, spiritum mutantur humanum (...).“²³

Pamfila je sebe svaku večer pretvarala u sovu.

„Iam primum omnibus laciniis se deestit Pamphile et arcula quadam reclusa pyxides plusculas inde depromit, de quis unius operculo remoto atque indidem egesta unguedine diuque palmulis suis adfricta ab imis unguibus sese totam adusque summos capillos perlinit multumque cum lucerna secreto conlocuta membra tremulo succussu quatit. Quis leniter fluctuantibus promicant molles plumulae, crescunt et fortes pinnulae, duratur nasus incurvus, coguntur ungues adunci. Fit bubo Pamphile. Sic edito stridore querulo iam sui periclitabunda paulatim terra resultat, mox in altum sublimata forinsecus totis alis evolat.“²⁴

Nakon čarobne noći Lucije poželi masti koje je Pamfila koristila kako bi i on postao sova. Fotida je uvjerenjena kako se masti sastoje od jednostavnih trava (poput kopra, lovorovog lista i izvorske rose) i da će ona moći pretvoriti Lucija u sovu.

²²Apul. *Asinus aureus* III, 17.

²³Apul. *Asinus aureus* III, 18.

²⁴Apul. *Asinus aureus* III, 21.

„Specta denique quam parvis quamque futilibus tanta res procuretur herbusculis; anethi modicum cum lauri foliis immissum rori fontano datur lavacrum et poculum.“²⁵

Proces čaranja polazi po zlu te se Lucije na kraju pretvara u magarca.

„Iamque alternis conatibus libratis brachiis in avem similis gestiebam; nec ullae plumulae nec usquam pinnulae, sed plane pili mei crassantur in setas et cutis tenella duratur in corium et in extimis palmulis perduto numero toti digiti coguntur in singulas ungulas et de spinae meae termino grandis cauda procedit. Iam facies enormis et os prolixum et nares hiantes et labiae pendulae; sic et aures inmodicis horripilant auctibus.“²⁶

Proces čaranja nažalost Lucija ne pretvara u očekivani oblik upravo zbog same osobe koja ga je izvodila – Fotide, za koju znamo da nije slovila kao *maga*, već je bila obična sluškinja čarobnice. Fotida je napomenula Luciju da se njena gospodarica osamljuje kako bi obavila ovakve tajanstvene poslove. Iako je znala što joj je trebalo za mast, ona nije imala znanje o magiji kako bi izvela ispravan proces pretvorbe u sovu poput Pamfile.

Znatiželja je Lucija pretvorila u magarca, transformacija koja mu pruža jedinstvenu perspektivu za promatranje licemjerja i pogrešnih požuda ljudi. Pretvorbom prolazi sve muke koje može proći čovjek pretvoren u magarca, sa životinjskim likom, ali s ljudskim razumom i sviješću. Nakon pretvorbe spas mu nakon niza peripetija konačno nudi Izida uz njegovo obećanje posvećenja božici i njegovom kasnijom inicijacijom u misterije. Upravo u Izidinom kultu magarac je predstavljao zlo. O Izidinom kultu saznajemo od Plutarha (46. - 127.) u njegovom djelu „*O Izidi i Ozirisu*“.²⁷ No pored Plutarha, Apulej nam daje mnogo podataka o samoj božici (najviše o njenom fizičkom izgledu koji uključuje krunu raznolikog cvijeća-ovdje samo možemo nagađati da se radilo o ružama kao poveznici s magijom i Lucijevom pretvaranju nazad u čovjeka). Sam opis nalazio se u jedanaestoj knjizi romana.

„Iam primum crines uberrimi prolixique et sensim intorti per divina colla passive dispersi molliter defluebant. Corona multiformis variis floribus sublimen destrinxerat verticem, cuius media quidem super frontem plana rotunditas in modum speculi vel immo argumentum lunae candidum lumen emicabat, dextra laevaue sulcis

²⁵Apul. *Asinus aureus* III, 21.

²⁶Apul. *Asinus aureus* III, 24.

²⁷Mladen TOMORAD, „Mit o Ozirisu, Izidi, Horusu i Setu“, *Starapovijest.eu*, <https://www.starapovijest.eu/mit-o-ozirisu-izidi-horusu-setu/>(posjet 21.08.2020.).

insurgentium viperarum cohibita, spicis, etiam Cerialibus desuper porrectis conspicua. ²⁸

Kada je Lucije već počeo gubiti nadu u vlastiti povratak u ljudski oblik, zaspe na morskoj obali i u snu mu se javi božica Izida s proročanstvom koja mu daje upute za spas. Izida savjetuje Lucija da se pridruži povorci, uz njezinu prisutnost, da prođe kroz gomilu ljudi i dođe do svećenika koji će u desnoj ruci držati vijenac od ruža. U tom kontekstu ruže označavaju simbol pročišćenja i uvoda u same misterije, jer nakon Izidine objave Lucije više nikada neće ostati sam. Lucije treba otkinuti i pojesti te ruže kako bi mu se vratio ljudski oblik – što je i učinio.

„At sacerdos, ut reapse cognoscere potui, nocturni commonefactus oraculi miratusque congruentiam mandati muneris, confestim restitit et ultro porrecta dextera ob os ipsum meum coronam exhibuit. Tunc ego trepidans, adsiduo cursu micanti corde, coronam, quae rosis amoenis intexta fulgurabat, avido ore susceptam cupidus promissi devoravi. Nec me fefellit caeleste promissum: protinus mihi delabitur deformis et ferina facies. Ac primo quidem squalens pilus defluit, ac dehinc cutis crassa tenuatur, venter obesus residet, pedum plantae per ungulas in digitos exeunt, manus non iam pedes sunt, sed in erecta porriguntur officia, cervix procera cohibetur, os et caput rutundatur, aures enormes repetunt pristinam parvitatem, dentes saxei redeunt ad humanam minutiem, et, quae me potissimum cruciabat ante, cauda nusquam! ²⁹

Među ostalim avanturama tu je i bila Lucijeva otmica od strane razbojnika koji ga odvođe u pećinu – gdje su držali još babu i djevojku. Upravo u toj pećini Lucije sluša priču babe o Amoru i Psihi.³⁰ Sama priča je uvelike povezana s cijelim romanom. Kroz priču vidimo kako Psihi, poput Lucija, znatiželja donosi samo nevolju, te je ujedno pokretač svih radnji. Ipak Psihina znatiželja joj samo povećava nevolje koje je zapravo započela Venerina ljubomora te upravo zbog toga Psiha u ovoj priči izgleda puno nevinije od Lucija. No između njih dvoje postoji jedna velika razlika – za razliku od Psihe koja ima posla s bogovima i njihovim bijesom, Lucije borbe vodi s vješticama. Sama priča je umetnuta s nakanom da bi se patnje kroz koje prolazi Psiha usporedile s patnjama kroz koje prolazi ljudska duša u svojoj težnji za božanskim. Ruže koje Lucije mora pojesti posvećene su božici Izidi (koju neki

²⁸ Apul. *Asinus aureus* XI, 3.

²⁹ Apul. *Asinus aureus* XI, 13.

³⁰ Apul. *Asinus aureus* IV, 28 – VI, 24.

izjednačavaju s Venerom) te kako sam već napomenula, označavaju proces pročišćenja. A sama Venera u priči babe „proganja“ Psihu zbog ljepote. Iako su oboje lakomisleni, priče završavaju pobjedom. Psiha dobiva svoga ljubavnika Amora, besmrtnost te krila, koja na početku romana želi i Lucije, kako bi svijet mogao gledati iz nebeskih visina. Psihin ulazak u svijet bogova i njezina transformacija iz smrtnog bića u besmrtno i božansko predstavlja najviši stupanj posvećenja čovjekove duše u misterije, dakle, ono što je obavijeno velom šutnje, nedokučivo i tajno. Poput Psihe, Lucije biva uveden u najsvetije tajne vjere u kojima nije smio govoriti. Zbog trostrukog posvećenja od Izidinih svećenika ³¹ Lucija na kraju vidimo u najsvjetlijem obliku. Nakon svih peripetija koje su ga snašle tijekom putovanja od magarca do povratka u čovječji oblik, Lucije ovdje pronalazi sreću i mir.

³¹Apul. *Asinus aureus* XI, 227.

4. Magijski motivi Lucijeovog svijeta

4.1. Predmeti potrebni za magiju

U prvoj knjizi Meroja koristi mač, mješavinu (sakupljena krv stavljena u vrećicu za koju se pretpostavlja da će je i ubuduće koristiti) te spužvu (mač je zabila Sokratu u vrat, izlila tekućinu te prislonila spužvu kako krv iz Sokratove rane ne bi izašla van).

„Ad haec Meroe - sic enim reapse nomen eius tunc fabulis Socratis convenire sentiebam -: "Immo" ait "supersit hic saltem qui miselli huius corpus parvo contumulet humo," et capite Socratis in alterum dimoto latus per iugulum sinistrum capulo tenus gladium totum ei demergit et sanguinis eruptionem utriculo admoto excipit diligenter, ut nulla stilla compareret usquam.“³²

Apulej kroz Lucijeve avanture spominje kako neke vještice odgrizu lice mrtvacu kako bi to koristile za svoje čaranje.

„Ac dum singula pererrans tenuato admodum viatico paupertati meae fomenta conquirō, conspīcor medio foro procerum quendam senem. Insistebat lapidem claraque voce praedicabat, siqui mortuum servare vellet, de pretio liceretur. Et ad quempiam praetereuntium "Quid hoc" inquam "comperior? Hicine mortui solent aufugere?" "Tace," respondit ille "nam oppido puer et satis peregrinus es meritoque ignoras Thessaliae te consistere, ubi sagae mulieres ora mortuorum passim demorsicant, eaque sunt illis artis magicae supplementa.“³³

Među čarobnicama koje su koristile ljudsko tijelo pri čaranju je upravo bila i Pamfila. Apulej nam navodi kako je koristila prste i nosove.

„Priusque apparatu solito instruit feralem officinam, omne genus aromatis et ignorabiliter lamminis litteratis et infeliciū navium durantibus damnis <repletam>, defletorum, sepultorum etiam, cadaverum expositis multis admodum membris; hic nares et digiti, illic carnosi clavi pendentium, alibi trucidatorum servatus cruor et extorta dentibus ferarum trunca calvaria.“³⁴

³²Apul. *Asinus aureus* I, 13.

³³Apul. *Asinus aureus* II, 21.

³⁴Apul. *Asinus aureus* III, 17.

U trećoj knjizi Apulej prikazuje što još sve zna koristiti čarobnica Pamfila: od kose („...capillos eorum humi iacentes flavos ac per hoc illi Boeotio iuveni consimiles plusculos aufero eosque dominae meae dissimulata veritate trado.“)³⁵, raznovrsnih mirisa, udova mrtvih, nosova, prstiju. Osim navedenog, nadalje se spominju rosna voda, kravlje mlijeko, planinski med te vino pomiješano s medom.

„Tunc decantatis spirantibus fibris libat vario latice, nunc rore fontano, nunc lacte vaccino, nunc melle montano, libat et mulsa. Sic illos capillos in mutuos nexos obditos atque nodatos cum multis odoribus dat vivis carbonibus adolendos.“³⁶

Kako bi se Pamfila pretvorila u sovu, prvo se morala namazati mastima od glave do pete.

„Iam primum omnibus laciniis se deestit Pamphile et arcula quadam reclusa pyxides plusculas inde depromit, de quis unius operculo remoto atque indidem egesta unguedine diuque palmulis suis adfricta ab imis unguibus sese totam adusque summos capillos perlinit multumque cum lucerna secreto conlocuta membra tremulo succussu quatit.“³⁷

Lucije se u jedanaestoj knjizi vraća u oblik čovjeka, ali uz pomoć božice Izide koja mu je izrekla proročanstvo koje glasi da će se na povorci, koja je namijenjena samoj božici, pojaviti svećenik koji će u svojoj desnici nositi vijenac od ruža. Božica je Luciju naredila da dođe do svećenika i pojede vijenac kako bi postao ponovno čovjek. Proročanstvo se ispunilo i Lucija ponovno vidimo u ljudskom obliku.

Na kraju ovog potpoglavlja možemo zaključiti kako postoji par sastojaka/predmeta koje svaka čarobnica koristi – trava te bilo kakva tekućina (voda ili krv). Svaka čarobnica je drugačije koristila navedene sastojke, ovisno o tome što želi postići određenim predmetom (npr. Pamfila koja miješa rosnu vodu s medom, mlijekom i vinom kako bi se osvetila ljubavniku).

³⁵ Apul. *Asinus aureus* III, 17.

³⁶ Apul. *Asinus aureus* III, 18.

³⁷ Apul. *Asinus aureus* III, 21.

4.2. Magijski zazivi

Meroja je izvadila srce Sokratu koji je od uboda počeo ispuštati glas iz rane i skupa s krvlju ispustio svoju dušu, a za to vrijeme je Pantija, Merojina sestra, spužvom začepila ranu i zazivala spužvu rođenu u moru.

„Quod vulnus, qua maxime patebat, spongia offulciens Panthia: "Heus tu" inquit "spongia, cave in mari nata per fluvium transeas."³⁸

U drugoj knjizi nailazimo kako starac moli za osvetu proroka (koji također vrši službu svećenika Izide koja pri samom kraju romana vodi Lucija k njemu kako bi se izbavio iz lika magarca). On, kako bi oživio mrtvaca, zaziva i preklinje nebeske zvijezde, sile podzemlja, prirodne elemente, noćne tišine, hramove u Koptu (grad u današnjem Egiptu u kojemu su se nalazili hramovi Ozirisa koji je bio egipatski bog plodnosti, obilja i podzemlja i kojeg je Izida oživila nakon što je ubijen). Smatra se kako je upravo egipatska mitologija (npr. mitovi o bogovima Ozirisu i Izidi) najprije došla u Grčku te je u procesu helenizacije, rimski narod te bogove preuzeo k sebi kao svoje (npr. grčki pandan Ozirisa je Dioniz, a rimski pandan mu je Bakho).³⁹ Osim navedenog tu još zaziva i poplave Nila (koje također simboliziraju novi život) te misterije (tajne) Memfisa koje podrazumijevaju tradicionalnu grčku priču o sedam mudraca, a njen izvor je filozof Platon.⁴⁰ Zazivaju se i farske (egipatske, prema otočiću ispred Aleksandrije) čegrtaljke, korištene upravo u Izidinim obredima.

"Miserere," ait "sacerdos, miserere per caelestia sidera per inferna numina per naturalia elementa per nocturna silentia et adyta Coptica et per incrementa Nilotica et arcana Memphitica et sistra Phariaca. Da brevem solis usuram et in aeternum conditis oculis modicam lucem infunde. Non obnitimur <necessitati> nec terrae rem suam denegamus, sed ad ultionis solacium exiguum vitae spatium deprecamur."⁴¹

Na samom početku 11. knjige Lucije zaziva kraljicu neba, tko god ona bila: spasiteljicu Cereru (božicu zemljoradnje), u nadi kako će ga ona izbaviti iz lika četveronožne životinje; ona koja je ljude, radosna zbog pronalaska kćerke – Prozerpine (Perzefone), lišila

³⁸Apul. *Asinus aureus* I, 13.

³⁹Matthew W. DICKIE (2003.) *Magic and Magicians in Greco-Roman World*, London:Psychology press, 196.

⁴⁰Ellen LLOYD, „Mystery of The Seven Sages in Ancient Myths and Legends“, *Ancient Pages* <https://www.ancientpages.com/2016/02/20/mystery-of-the-seven-sages-in-ancient-myths-and-legends/> (posjet 22.08.2020.)

⁴¹Apul. *Asinus aureus* II, 28.

primitivne hrane i pokazala sve sladi prirode. Zatim imamo spomen Venere kojoj zahvaljuje što je podarila svijetu ljubav i time produžila ljudsku vrstu, a onda zahvaljuje Dijani (rimski pandan Artemidi - božici poroda) na svim dobrim porodima. Nakon nje zaziva i strašnu Prozerpinu (vladaricu podzemnog svijeta), koja s tri lica (što se zapravo odnosi na Hekatu, božicu čaranja; v. niže kod Seneke) suzbija napade duhova.

*"Regina caeli, — sive tu Ceres alma frugum parens originalis, quae, repertu laetata filiae, vetustae glandis ferino remoto pabulo, miti commonstrato cibo nunc Eleusiniam glebam percolis, seu tu caelestis Venus, quae primis rerum exordiis sexuum diversitatem generato Amore sociasti et aeterna subole humano genere propagato nunc circumfluo Paphi sacrario coleris, seu Phoebi soror, quae partu fetarum medelis lenientibus recreato populos tantos educasti praeclarisque nunc veneraris delubris Ephesi, seu nocturnis ululatibus horrenda Proserpina triformi facie larvales impetus comprimens terraeque claustra cohibens lucos diversos inerrans vario cultu propitiaris, — ista luce feminea conlustrans cuncta moenia et udis ignibus nutriens laeta semina et solis ambagibus dispensans incerta lumina, quoquo nomine, quoquo ritu, quaqua facie te fas est invocare: tu meis iam nunc extremis aerumnis subsiste, tu fortunam collapsam adfirma, tu saevis exanclatis casibus pausam pacemque tribue; sit satis laborum, sit satis periculorum. Depelle quadripedis diram faciem, redde me conspectui meorum, redde me meo Lucio, ac si quod offensum numen inexorabili me saevitia premit, mori saltem liceat, si non licet vivere."*⁴²

Osim u Apulejevom romanu zazive bogova imamo i kod tragičara Lucija Aneja Seneke Mlađeg. U njegovoj tragediji *Medea* odmah na početku imamo zaziv božice braka Junone kako bi ona pomogla Medeji, koja je u antici jedan od glavnih primjera vještica. Navodi Minervu (Atenu), božicu mudrosti, koja je poučila Tifona kako iskoristiti brod koji će krotiti valove, bijesnog gospodara dubokog mora (Neptuna tj. Posejdona), Titana koji dijeli dan (Apolona, boga sunca), Dijanu čija mjesečina osvjetljava tajne obrede, Hekatu (božicu magije, usp. gore kod Apuleja): bogove koje je Jason pozvao kada se kleo Medeji na ljubavi. Ona moli i neblagoslovljenim glasom preklinje i svoje zaštitničke bogove: kaos beskrajne noći, podzemna kraljevstva i duše mrtvih (*manes*), gospodara i otetu gospodaricu podzemnog svijeta (Hada / Orka i Prozerpinu), te ružne božice koje imaju kosu s divljim zmijama koje su nekoć stajale oko bračnog kreveta (Furije / Erinije, božice osvete, pogotovo unutar obitelji).

⁴² Apul. *Asinus aureus* XI, 2.

Zaziva olimpske bogove (osim Hekate) kao Jazonove svjedoke, a kao svoje podzemne bogove, one koji se nalaze u magijskom svijetu, ali su manje poznati.

„**Medea** *Di coniugales tuque genialis tori,*
Lucina, custos quaeque domituram freta
Tiphyn nouam frenare docuisti ratem,
et tu, profundi saeue dominator maris,
clarumque Titan diuidens orbi diem, 5
tacitisque praebens conscium sacris iubar
Hecate triformis, quosque iurauit mihi
deos Iason, quosque Medeae magis
fas est precari: noctis aeternae chaos,
auersa superis regna manesque impios 10
dominumque regni tristis et dominam fide
meliore raptam, uoce non fausta precor.
nunc, nunc adeste sceleris ultrices deae,
crinem solutis squalidae serpentibus,
atram cruentis manibus amplexae facem, 15
adeste, thalamis horridae quondam meis
quales stetistis: coniugi letum nouae
letumque socero et regiae stirpi date.
Num peius aliquid? quod precer sponso malum?
uiuat; per urbes erret ignotas egens 20
exul pauens inuisus incerti laris,
iam notus hospes limen alienum expetat;
me coniugem opto, quoque non aliud queam
peius precari, liberos similes patri.“⁴³

Magijski zazivi korišteni su kako bi bog osobi (npr. kada je Lucije zazivao Cereru za pomoć) pomogao u nevolji ili kako bi nekoga htio unesrećiti (npr. u

⁴³Sen. Med., 1-24: tekst preuzet sa stranice *The Latin library* <https://www.thelatinlibrary.com/sen/sen.medea.shtml> (posjet 20.08.2020.).

Senekinoj tragediji imamo nekoliko zaziva kada je Medea htjela prokleti mužada živi u siromaštvu i strahu, „*uiuat; per urbes erret ignotas egens...*“⁴⁴.

4.3. Nazivi čarobnica

Čarobnica Meroja u prvoj knjizi predstavljena je kao: „**Saga**“ (...) *et divina*.“⁴⁵

Birena, Lucijeva odgajateljica, tvrdi da je Pamfila vještica prvog reda, koja je vješta u čaranju. „**Maga** *primi nominis et omnis carminis sepulcralis magistra creditur (...)*.“⁴⁶

Baš poput Meroje, čarobnica iz devete knjige također je slovila kao *saga*.

„*Tunc **saga** illa et divini potens primis adhuc armis facinerosae disciplinae suae velitatur et vehementer offensum mariti flectere atque in amorem impellere conatur animum.*“⁴⁷

U devetoj knjizi nalazi se još jedan novi, do sada nekoristeni naziv za čarobnicu – *veteratrix*, koji koristi jedino Apulej. Sama riječ dolazi od latinske riječi *vetus* što znači star, drevni te nam na taj način Apulej želi pokazati osobinu čarobnice - ona je bila drevna vještica, za koju se vjerovalo da može postići sve uz pomoć magije.

„...*magnaque cura requisitam **veteratricem** quandam feminam, quae devotionibus ac maleficiis quidvis efficere posse credebatur...*“⁴⁸

Baš poput Apuleja (za Pamfilu), Plinije Stariji naziva Publija Negidija Figula *magius*. Publije Negidije Figul (c. 98. – 45.g.pr.n.e.) je pripadao krugu filozofa koji su zagovarali da nakon smrti duša prelazi u novo tijelo čovjeka ili životinje. Budući da je Publije bio pitagorejca, ime *magius* dobiva jer se smatralo kako je koristio astrologiju te magijsku praksu samoga začetnika kulta-Pitagore za predviđanje budućnosti.⁴⁹

⁴⁴Sen. *Med.*, 20.

⁴⁵Apul. *Asinus aureus* I, 8.

⁴⁶Apul. *Asinus aureus* II, 5.

⁴⁷Apul. *Asinus aureus* IX, 29.

⁴⁸Apul. *Asinus aureus* IX, 29.

⁴⁹Carl HUFFMAN, „Pythagoreanism“, *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <https://plato.stanford.edu/entries/pythagoreanism/> (posjet 22.08.2020.).

4.4. Motivi za čaranje

U prvoj knjizi imamo Sokrata koji ostavlja krčmaricu (koja slovi za čarobnicu). Krčmarica biva ljuta i odlučila mu se osvetiti te ujedno kazni i njegova prijatelja – Aristomena, koji biva pretvoren u kornjaču. Osim što je pretvarala u kornjaču, Meroja je još jednog svoga ljubavnika pretvorila u životinju, ovaj put u dabra (jer je bio nevjeran, v. gore, poglavlje 3.), konkurentskog krčmara u žabu te odvjetnika koji je govorio protiv nje u ovna.

Zbog svoga ljubavnika i ljubavnih problema Pamfila se odlučuje pretvoriti u sovu – kako bi mogla ući u prozor svojega ljubavnika te mu naškoditi.

Lucijev motiv za željom za pretvorbom je upravo bila znatiželja. Zanimalo ga je kako je to biti sova. No kao što znamo, umjesto sove pretvorio se u magarca.

U devetoj knjizi imamo čarobnicu koju je zatražila ljutita žena. Tražila je od vještrice da joj vrati muža ili da ga ubije.

„At illa praeter genuinam nequitiam contumelia etiam, quamvis iusta, tamen altius commota atque exasperata ad armillum revertit et ad familiares feminarum artes accenditur magnaue cura requisitam veteratricem quandam feminam, quae devotionibus ac maleficiis quiduis efficere posse credebatur, multis exorat precibus multisque suffarcinat muneribus, alterum de duobus postulans, vel rursus mitigato conciliari marito vel, si id nequiverit, certe larva vel aliquo diro numine immisso violenter eius expugnari spiritum.“⁵⁰

Motivi za čaranje koje je Apulej ostavio iza sebe u ovome djelu upravo su onakvi za kakve znamo od Plutarha o tadašnjim čarobnicama-najčešći i najjači motiv starim čarobnicama je upravo bila prevara, ljubomora te nevjera njihovih ljubavnika.⁵¹

Baš kao i kod Apuleja, Senekini likovi u njegovome djelu zazivaju bogove najčešće u nevoljama, kada je pomoć najpotrebnija (v. gore, 4.2.). Upravo to je ostalo i do današnjeg dana u različitim religijama i kod mnogih vjernika. Kada se nalaze u teškim i bespomoćnim situacijama, zazivaju svojega boga u pomoć i spas.

Svaka čarobnica je najviše čarala protiv svojih muževa ili ljubavnika – baš poput Pamfile i Meroje.

⁵⁰ Apul. *Asinus aureus* IX, 29.

⁵¹M. W. DICKIE, n.dj., 158.

5. Zaključak

Na samom kraju rada možemo zaključiti kako je Apulej Lucije, pisac „stoljeća propadanja“, iza sebe ostavio mnoga djela, no jedno od njegovih najistaknutijih djela je upravo roman „Zlatni magarac“ (*Asinus aureus*). Ono je ujedno i jedini u potpunosti sačuvani roman rimske književnosti. Osim što je roman poznat po tome, također je poznat po tome što nam daje pregršt informacija o svijetu magije i njenih čarobnica. Naime, u djelu nam Apulej nam predstavlja glavnog lika Lucija koji zbog svoje radoznalosti dolazi u doticaj s magijom. Vidjevši prvi put sami proces čaranja Pamfile u sovu, Lucije poželi učini isto-pomoćnica nabavlja potrebno bilje te stvara mast kako bi izvela čaroliju, no ono najbitnije su zaboravili-čarobnicu (odnosno kako je Apulej naziva *maga* ili *saga*) te se zbog toga ne pretvara u sovu kako je htio, već u magaraca. U svome četveronožnom obliku Lucije nam prepričava što je sve vidio te čuo u vezi magije. Predočuje nam što je sve bilo potrebno za magiju, od kojih bogova su tražili pomoć te koji su bili motivi iza samog čaranja. Lucije, kao magarac, prolazi kroz velike patnje te mu se zbog toga pojavljuje božica Izida kao svjetlo spasa. Izriče mu proročanstvo. Izida savjetuje Lucija da se pridruži povorci koja nadolazi u njenu čast, da prođe kroz gomilu ljudi i dođe do svećenika koji će u desnoj ruci držati vijenac od ruža. U tom kontekstu ruže označavaju simbol pročišćenja i uvoda u same misterije, jer nakon Izidine objave Lucije više nikada neće ostati sam. Lucije treba otkinuti i pojesti te ruže (ruže koje Lucije mora pojesti posvećene su božici Izidi) kako bi mu se vratio ljudski oblik – što je i učinio.

No prije same pretvorbe u čovječji oblik, Lucije doživljava još jednu bitnu avanturu – samu otmicu od strane razbojnika koji ga odvođe u pećinu – gdje su držali još babu i djevojku. Upravo u toj pećini Lucije sluša priču babe o Amoru i Psihi, koja je povezana s cijelim romanom. Kroz priču vidimo kako Psihi, poput Lucija, znatiželja donosi samo nevolju, te je ujedno pokretač svih radnji. No između njih dvoje postoji jedna velika razlika – za razliku od Psihe koja ima posla s bogovima i njihovim bijesom, Lucije borbe vodi sa vješticama. Iako su oboje lakomisleni, priče završavaju pobjedom. Tako je Lucije, iako je prošao trnovit, težak, ali magičan put, biva sretan i miran. Možda je upravo magija ono što našem svijetu treba.

6. Literatura

Lucius APULEIUS, *Asinus aureus*, tekst preuzet sa stranice *The Latin library*; <https://www.thelatinlibrary.com/apuleius.html> (posjet 15.07.2020.)

„Apulej, Lucije“, *Hrvatska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pribavljeno s adrese <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=3462> (posjet 15.7.2020.)

Milan BUDIMIR i Miron FLAŠAR, *Pregled rimske književnosti – De auctoribus Romanis*, Beograd, 1986. (preuzeto s <https://www.scribd.com/doc/298982059/Budimir-Fla%C5%A1ar-Pregled-rimske-knji%C5%BEevnosti-Deauctoribus-Romanis>, zadnji pristup 20.08.2020.)

Matthew W. DICKIE (2003.), *Magic and Magicians in Greco-Roman World*, London:Psychology press

Carl HUFFMAN, „Pythagoreanism“, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <https://plato.stanford.edu/entries/pythagoreanism> (zadnji pristup 22.08.2020.)

Ellen LLOYD, „Mystery of The Seven Sages in Ancient Myths and Legends“, *Ancient Pages* <https://www.ancientpages.com/2016/02/20/mystery-of-the-seven-sages-in-ancient-myths-and-legends/> (posjet 22.08.2020.)

SENECA, *Medea*, tekst preuzet sa stranice *The Latin library*; <https://www.thelatinlibrary.com/sen/sen.medea.shtml> (posjet 20.08.2020.)

Mladen TOMORAD, „Mit o Ozirisu, Izidi, Horusu i Setu“, *Starapovijest.eu*, <https://www.starapovijest.eu/mit-o-ozirisu-izidi-horusu-setu/> (posjet 21.08.2020.)

Vladimir VRATOVIĆ (2008.), *Rimska književnost*, Zagreb:Biakova

Sažetak rada

Apulej je bio pisac kasnoantičkog razdoblja rimske književnosti te se kao takav vrlo razlikovao od klasičnih pisaca koji su pisali prije njega-upravo to dokazuje i njegov roman Zlatni magarac. Djelo je, osim što je jedini u potpunosti sačuvani roman, ujedno i puno magije i magijskih motiva-što do tada nismo u tolikoj mjeri susretali u djelima ostalih pisaca. Ovaj završni rad bavi se magijskim dogodovštinama s kojima se sretao glavni lik Lucije. Nadalje, navodi se motivi tj. razlozi, način pripreme i sami proces čaranja. Upravo zbog uvođenja magičnih motiva Apulej ostavlja veliki trag ne samo u rimskoj književnosti, već i svjetskoj.

Ključne riječi: Lucije Apulej, Zlatni magarac, magija, čarobnice